

Wat kunnen we verwachten van de 'gratis schoolboeken'?

Tom van der Geugten
december 2008

Op 10 december 2008 organiseerde de AOB een congres over gratis schoolboeken. Tom van der Geugten was er namens de VvEA bij en verwerkte zijn bevindingen in dit artikel. Naar zijn verwachting zal de nieuwe financiering van leermiddelen op een aantal scholen tot verandering van het onderwijs leiden, maar niet altijd tot verbetering. De kwaliteit van leermiddelen en daarmee van het onderwijs is in het geding.

Financiering en innovatie

Uit recent SLO-onderzoek blijkt dat er onder leraren grote tevredenheid is over de methodes van de grote uitgeverijen. Sinds de invoering van de basisvorming in 1993 hebben educatieve uitgeverijen en auteurs hun best gedaan om met hoogwaardige totaalpakketten zo goed mogelijk in vorm, inhoud en omvang te voorzien in de voortdurend groeiende behoeftes van hun klant, de leraar. Hiermee hebben zij een belangrijke bijdrage geleverd aan de verhoging van de kwaliteit van het onderwijs in ons land. Maar dit had ook een prijs. Terwijl de methodes steeds duurder werden, volgden leraren steeds meer het stramien van de methodes. Deze situatie wordt de laatste tijd door een groeiende groep als ongewenst beschouwd, onder het motto: 'De docent moet weer regisseur worden van zijn vak, in plaats van slaaf van de methode.' En deze groep kan nu profiteren van een onverwachte duw in de rug, namelijk het nieuwe systeem van financiering van leermiddelen, waarbij scholen vanaf 2009 moeten zorgen voor alle leermiddelen en waarvoor zij per leerling 316 niet geormerkte euro's krijgen: de 'gratis schoolboeken'.

Nu scholen door middel van aanbesteding nieuwe contracten met boekenleveranciers moeten afsluiten krijgen ze meer dan ooit de gelegenheid om te kiezen voor andere of voor minder methodes. In het po en vo is er nu al een dalend gebruik van methodes - waarvan in 2008 75 % gedrukt en 25 % digitaal - en een toenemende invloed van schoolleidingen op de leermiddelenkeuze, vooral in het po. Dit zal leiden tot een inkrimping van de methodemarkt en tot verminderde inkomsten van uitgeverijen en auteurs. Dit effect zal worden versterkt door de kortingen bij de aanbestedingen, die volgens sommigen kunnen oplopen tot 25 % van de catalogusprijs. Nog lopende contracten met boekenleveranciers zullen overigens door scholen waarschijnlijk niet worden opengebroken, maar nagekomen - soms nog jarenlang - met de kleine kans op een relatief beperkte boete voor het niet voldoen aan de aanbestedingsplicht.

De overheid en onderwijsorganisaties, zoals de vo-raad, stimuleren scholen een leermiddelenbeleid te voeren in het kader van onderwijsinnovatie, waarbij het met name gaat om meer gebruik van digitale leermiddelen en het intensiever gebruik van de elektronische leeromgevingen van scholen. Naast de onderwijskundige en didactische voordelen van digitale leermiddelen, is kostenbesparing er dus nu als motief bijgekomen. Scholen die het boekengeld gaan besteden aan de ontwikkeling van digitale leermiddelen zullen op termijn geld over houden, waarmee ze andere dingen kunnen doen, zoals het

betalen van een conciërge, waarvoor anders geen geld zou zijn. Ook is gebleken dat docenten die vrijgesteld worden om systematisch digitale lessen te maken zichzelf daarmee enorm professionaliseren, met alle gunstige effecten daarvan in hun scholen.

Leraren als produment

Met de opkomst van digitale leermiddelen zullen gedrukte methodes in de komende jaren hun dominante positie in het onderwijs gaan verliezen. Dit zal op de ene school langer duren dan op de andere. Onder docenten is een groeiende behoefte aan modulair te gebruiken lesmateriaal in plaats van de te dikke methodeboeken met hun lineaircursorische opzet, die als didactisch dwingend worden ervaren. Binnenkort zijn er scholen waarin alle leerlingen de boekentas hebben ingeruild voor de laptop, en waar leerstof nog maar voor een klein deel in gedrukte vorm onder hun ogen komt. Uitgevers spelen al vanaf omstreeks 2000 in op deze trend, variërend van kleine digitale aanvullingen op het boek op cd-rom of de methodesite, tot het digitaal aanleveren van complete methodes met interactieve werkboeken en toetsen in een digitale leeromgeving. Heel mooi en goed, maar wel met een prijskaartje.

Intussen is er een langzaam maar zeker groeiende groep van po- en vo-scholen, waarvan de schoolleidingen vinden dat leraren hun eigen leermiddelen moeten kunnen maken, bij voorkeur digitaal. De leraar moet zowel consument als producent worden, ofwel: produment. Eén van de overwegingen is zeker een financiële. Er kan bespaard worden op de aanschaf van methodes, terwijl leraren die lesmateriaal maken hiervoor zuinig beloond kunnen worden. Er zijn scholen waarvan de schoolleiding heeft bepaald dat er niet in werkboeken geschreven mag worden, of waar leraren het zonder werkboeken moeten doen. Dat die steeds beter opgezette werkboeken er juist zijn gekomen ter verhoging van de kwaliteit van het onderwijs weegt kennelijk onvoldoende op tegen de kosten. Er zijn scholen waar de schoolleiding heeft bepaald dat leerlingen bij bepaalde vakken uitsluitend werken met door de docenten gemaakt lesmateriaal in zwart-wit op A-4'tjes. Je kunt je afvragen of dit geen verkeerde zuinigheid is als je denkt aan de pedagogische en didactische voordelen van het fraaie drukwerk van veel methoden. En dan is er ook nog het laakbare gedrag van leraren die zich met instemming van de schoolleiding verlagen tot het voor leerlingen kopiëren van hele of gedeeltelijke educatieve uitgaven.

Op dit moment zijn de buiten de uitgeverijen gemaakte digitale leermiddelen meestal bedoeld als kleine aanvullingen op methodes. De kwaliteit ervan loopt uiteen van heel goed tot heel slecht. Ze hebben als voordeel dat ze gemakkelijk - bij voorkeur binnen één lesuur - inzetbaar zijn en ook gemakkelijk aangepast kunnen worden door de gebruiker. In de komende jaren zullen veel meer van dit soort digitale lessen geproduceerd gaan worden, met name door samenwerkende scholen, waarvan de leraren gratis gebruik kunnen maken van een gezamenlijke digitale leermiddelenbank, waarvan de kwaliteit van de inhoud wordt bewaakt door een redactie. Gebleken is dat abonnementsystemen niet goed te werken, evenmin als vrijblijvende systemen, zoals het wikiwijsidee van minister Plasterk, die kunnen leiden tot verslaving van leraren aan de digitale grabbelton.

Een andere rolverdeling

Er is geen reden om te verwachten dat scholen de rol van uitgevers over gaan nemen. Docenten die digitaal lesmateriaal gebruiken, zullen zich naar verwachting niet beperken tot het stapelen van losse lessen, maar zullen blijven leunen op totale methodes met uitgekende meerjarige leerlijnen. De grote methodes van de uitgeverijen zullen wellicht een andere rol in het onderwijsproces gaan krijgen, met andere arrangementen. Als de mooie plaatjes in het fraaie en dure drukwerk kunnen worden ingeruild tegen de nog mooiere filmpjes, animaties en interactieve simulaties op internet - zo wordt geredeneerd - dan zouden de methodes zich moeten beperken tot hun basisfunctie van leerlijnen, kaders, basisteksten en samenvattingen, en zouden ze bij voorkeur in digitale en printbare vorm

aangeleverd moeten worden. Voor commerciële uitgeverijen zal dit niet erg interessant zijn, waardoor veel van de expertise waarover ze nu beschikken, verloren kan gaan. In scholen ontbreekt vooralsnog nog de expertise om meerjarige methodes op te zetten, maar ook dat kan veranderen. In 2009 start de stichting digilessenvo.nl bijvoorbeeld met steun van het Ruud de Moorcentrum - zelf actief met *open educational resources* - en veel geld van scholen aan het opzetten van digitale methodes mens en maatschappij, biologie en zorg en welzijn voor bepaalde leerjaren. Bedoeling is dat binnen de structuur van een uitgezette leerlijn planmatig losse lessen gemaakt gaan worden door 'arrangeurs' in de diverse scholen.

Kwaliteit in het geding

De bedoeling van de 'gratis schoolboeken' was de vermindering van de kosten voor ouders. Het is lastig voor scholen om te bepalen of ze aan de € 316,- genoeg zullen hebben om de bestaande leermiddelenpakketten te behouden. Het lijkt me goed mogelijk dat een schoolleiding besluit om in een afdeling (bijvoorbeeld de onderbouw vmbo) zuinig te zijn om de relatief dure leermiddelenpakketten in een andere afdeling (bijvoorbeeld de bovenbouw vwo) te kunnen betalen. Ik verwacht dat - afhankelijk van het gevoerde leermiddelenbeleid - de nieuwe financiering op een aantal scholen (of delen daarvan) zal leiden tot kwaliteitsverbetering, terwijl het op andere scholen (of delen daarvan) zal leiden tot verslechtering. Veel leraren zijn het liefst met leerlingen bezig en kunnen goed functioneren met de zekerheden van een 'gewone' methode, terwijl anderen in het ontwikkelen van leermiddelen juist een mogelijkheid zien om variatie in hun werk te brengen en om zichzelf te ontwikkelen. Te verwachten is dat een deel van de schoolleidingen de nieuwe leermiddelenfinanciering zal gebruiken om te bevorderen dat leraren anders gaan lesgeven. En daar is op zich niets mis mee.

Hoe dan ook, door de nieuwe financiering is de kwaliteit van leermiddelen in het geding. Wie leermiddelen gaat ontwikkelen zal snel ontdekken dat het maken van goede leermiddelen een andere professie is dan lesgeven. Als Vereniging van Educatieve Auteurs hebben we dat duidelijk gemaakt door de vaststelling en publicatie van ons competentieprofiel, waarin we onderscheid hebben gemaakt tussen het niveau van uitvoerend auteur, dat van proces- en eindredacteur en dat van conceptauteur. De VvEA heeft diverse leden en behartigt de belangen van alle educatieve auteurs, inclusief leraren die naast het lesgeven leermiddelen produceren. In de VvEA willen we zorg dragen voor de kwaliteit van alle leermiddelen in ons land. Hoe we gaan inspelen op de hierboven geschetste ontwikkelingen zal nu onderwerp van gesprek zijn in de commissie gratis schoolboeken van de VvEA. Wilt u meepraten? Meldt u zich dan aan bij het secretariaat.

Aanbevolen websites

- educatieveauteurs.nl
- gratisschoolboeken.nl
- prijzenmethodenvo.slo.nl
- opener.ou.nl
- wp.digischool.nl/digilessen
- onderwijsvernieuwingscoöperatie.nl
- digitaalleermateriaal.kennisnet.nl
- auteursrechtenonderwijs.nl

Succesvolle studiedag 'Hoe word ik een goed educatief auteur'

Op 22 november 2008 organiseerde de VvEA een succesvolle studiedag in het thuishonk, het Van Deysselhuis in Amsterdam. Ter inleiding maakte de casus *De 'onbekende' moordenaar*

van Pim Fortuyn, of: *Hoe een niet zo zorgvuldig geschreven passage in een schoolboek in september 2008 leidde tot politieke ophef* de deelnemers duidelijk wat een conceptauteur van een methode geschiedenis zoal kan meemaken als een van de uitvoerend auteurs de presens historicum niet goed hanteert (zie ook het werk van Te Boveldt in de literatuurlijst.) Het was een mooi actueel voorbeeld van de vele competenties die een goed educatief auteur eigenlijk moet beheersen. Hier de reacties van twee deelnemers.

Na een barre tocht door sneeuw en wind, voegde ik me bij een klein gezelschap van collega's. Onder leiding van historicus en bestuurslid Tom van der Geugten verdiepte ik me in het competentieprofiel van 'de' educatief auteur. Ik was nieuwsgierig: wat kan ik al en wat zou ik moeten kunnen? Vier vellen vol competenties voor de uitvoerend auteur, proces- en eindredacteur en conceptauteur, logen er niet om! Educatief schrijven vraagt vakmanschap. Opborrelende praktijkverhalen en een voorbeeld uit een geschiedenismethode zorgden voor concrete plaatjes bij de volzinnen uit het profiel. Ik vond het fijn collega's te treffen, want als zpp'er zit ik toch heel wat uurtjes in m'n eentje achter het scherm. Bovendien bezorgde het profiel me een gevoel van erkenning. U begrijpt, ik ging voldaan huiswaarts! - Hanneke van der Werf

Omdat ik nog een educatief auteur wil worden, was de de studiedag 'Hoe word ik een goed educatief auteur' erg toepasselijk. Ik heb dan ook veel opgestoken van de praktijkverhalen en voorbeelden. Het was veel informatie voor een beginneling als ik, maar wel leuke informatie die mij bevestigde in de keus die ik gemaakt heb om een educatief auteur te willen worden. Dank jullie wel hiervoor. - Leonie Lafeber

Literatuurlijst educatief schrijven

Hieronder vindt u een lijst met aanwinsten van onze literatuurlijst over educatief schrijven. De complete lijst vindt u op onze website.

Wilt u ook een publicatie toevoegen? Mail dan uw titelbeschrijving met korte bespreking naar het secretariaat.

Wilt u vermelde literatuur raadplegen (in het Van Deyssehuis)? Maak dan per mail een afspraak met het VvEA-bureau (info@educatieveauteurs.nl).

Boveldt, G.P. ten, *Sprekend verleden door toepassing van tijd. Een onderzoek naar het gebruik van werkwoordstijden in geschiedenisboeken voor het voortgezet onderwijs*, doctoraalscriptie Universiteit Utrecht, Den Haag 1996.

Onderzoek naar de invloed van de keuze van werkwoordstijden in schoolboeken op de voorstelling van zaken, zoals de presens historicum, het verhalend vertellen over het verleden in de tegenwoordige tijd. Het doelbewust gebruiken van diverse werkwoordstijden verduidelijkt de structuur van een tekst, benadrukt de verhouding tussen de verschillende soorten informatie en verhoogt het effect van een boodschap.

Burger, Peter en Jaap de Jong, *Handboek Stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*, Den Haag 1997.

Stevig handboek voor studenten, tekstschrijvers, journalisten, redacteurs, voorlichters, en voor al die anderen die leesbaar willen schrijven. Aan de orde komen het schrijfproces zelf, de vijf elementaire vaardigheden voor aantrekkelijk schrijven, de juiste toon, de samenhang op alle tekstniveaus en wetenschapspopularisering.

Geugten, Tom van der, 'Wat kunnen we verwachten van de 'gratis schoolboeken'?', in: *VvEA-Nieuwsbrief*, Amsterdam december 2008.

Artikel voor educatieve auteurs over ontwikkelingen in de vorm, positie en kwaliteit van leermiddelen in het primair en voortgezet onderwijs ten gevolge van de invoering van overheidsfinanciering van leermiddelen, met aandacht voor de leraar als 'produment': als consument én producent van leermiddelen.

Hoobroeckx, Froukje en Els Haack, *Onderwijskundig ontwerpen*, Houten/Diegem 2002 (Boekenreeks leermiddelenontwikkeling nr. 3).

Handboek voor de conceptauteur over het maken van een ontwerp voor een leermiddel, een verantwoord plan en gedetailleerd plan dat dient als basis voor de daadwerkelijke ontwikkeling van het leermiddel. Uitgegaan wordt van vier pijlers: interne consistentie (een ontwerpsystematiek als leidraad), externe consistentie (betrek anderen bij het ontwerpproces), creativiteit (de sjeu van het vak) en realisme (er zijn grenzen).

Land, Jentine e.a., 'Coherentie en identificatie in schoolboeken. Een empirisch onderzoek naar tekstbegrip en tekstwaardering op het vmbo', in: *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 24e jg. nr. 4, 2006.

Artikel over tekstkenmerken die het tekstbegrip en de tekstwaardering van zwakke lezers, zoals vmbo-leerlingen, beïnvloeden. Uit experimenten is gebleken dat leerlingen meer waardering hadden voor een tekst met identificatiemogelijkheden, maar meer begrip kregen door afstandelijke teksten met een duidelijke samenhang.

Land, Jentine, 'De ideale schoolboektekst voor het vmbo', in: *Kleio*, nr. 7, 2006.

Artikel met adviezen voor de formulering van schoolboekteksten voor geschiedenis in het vmbo. Zie hierboven.

Tufte, Edward. R., *The Visual Display of Quantative Information*, Cheshire 2001.

Uitgave over de *do's* en *don'ts* bij de grafische presentatie van kwantitatieve informatie.

Erratum: in de lijst van de nieuwsbrief van september 2008 moet 'Teunen' vervangen worden door: Teunissen.

Belangrijk!: Vacatures bestuur

Op het moment heeft het bestuur van de VvEA twee vacante bestuurszetels.

Heeft u interesse om een actieve bijdrage te leveren aan de vereniging en betrokken te zijn bij de beleid- en besluitvorming dan maken we graag kennis met u. Neemt u contact op met het bureau en een bestuurslid belt u terug voor een vrijblijvend en oriënterend gesprek.

Colofon

Deze nieuwsbrief verschijnt onregelmatig en is bestemd voor de leden van de VvEA. Leden krijgen de nieuwsbrief per e-mail toegestuurd. Indien u geen prijs stelt op toezending van de nieuwsbrief kunt u dit laten weten door een e-mail te sturen naar info@educatieveauteurs.nl of te bellen met 020 -320 43 78. Voor overige contactgegevens kunt u op de [website](#) kijken.